

ZAMANA SIĞMAYAN ÖMÜR

Ömür səhifələri vərəqləndikcə, insan həyat yolu adlandırılan zaman anlayışının dəyərini daha dərinəndə dərk etməyə başlayır. Mənalı və məhsuldar həyat yolu keçən şəxsiyyətlərin elmə, xalqa xidmətini daha çox anlayır. Ötən illər ərzində keçdiyi şə-rəfli ömür yolu ilə gələcək nəsillərə örnək ola bilən, məhsuldar elmi yaradıcılığı və fəaliyyəti ilə seçilən filologiya elmləri doktoru, professor Sayalı Sadiqova belə ziyalılardandır. Sayalı Sadiqova 1960-cı ildə qədim tarixə malik olan Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalında, Krasnoselo rayonunun Cil kəndində ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. 1967-ci ildə Cil kəndində birinci sinfə getmiş, 1977- ci ildə həmin məktəbi əla qiymətlərlə bitirmişdir. Həmin il Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin (API) filologiya fakültəsinə daxil olmuşdur.

Təhsil aldığı illərdə bacarığı, təşkilatçılığı ilə Tələbə kollektivi arasında fərqlənmiş, İnstitut Həmkarlar Təşkilatının sədri, Tələbə Elmi Cəmiyyətinin sədr müavini olmuşdur. İnstitutda keçirilən elmi konfranslarda fəal iştirak etmişdir. İkinci kursda oxuduğu illərdə ilk məqaləsi nəşr olunmuşdur. 1981-ci ildə həmin fakültəni fərqlənmə diplomu ilə bitirmiş və elmə olan dərin marağı onu elm yoluna gətirmişdir. 1981-1984-cü illərdə Azərbaycan dili ixtisası üzrə AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Terminologiya şöbəsinin aspirantı olmuşdur. Elmi fəaliyyətə 1984-cü ildə AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunda kiçik elmi işçi vəzifəsi ilə başlamışdır. 1986-cı ildə-26 yaşında “Azərbaycan ədəbi dilində termin-söz birləşmələri” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmişdir. Sonrakı illərdə də dilçiliyin müxtəlif sahələrinə, xüsusilə, terminologiya, leksikologiya, dil tarixi, dil nəzəriyyəsi və dil əlaqələri ilə bağlı araşdırmalarını davam etdirmiş, sanballı məruzələrlə müxtəlif elmi konfranslarda çıxış etmişdir. Azərbaycan dilinin leksik sisteminin araşdırılmasında və yeni sözlərin yaradılmasında alimin mühüm xidmətləri vardır. Dilimizin lüğət tərkibi, söz və terminin mənalı, onların məna qrupları, mənşəcə növləri, leksikoqrafiya məsələləri onun əsərlərində geniş şəkildə şərh edilir. Terminologiya və onun müxtəlif nəzəri problemlərinə həsr edilən məqalələri elmi jurnallarda və toplularda dərc olunur. S.Sadiqova bu sahədə fəaliyyətini davam etdirmək məqsədilə 1994-1997-ci illərdə Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunda doktorluq üzrə doktorantura qəbul olmuşdur. 1997-ci ildə doktorluq işi müzakirə olunaraq müdafiəyə buraxılmışdır. 1999-cu ildə apardığı səmərəli axtarışların nəticəsi olaraq “Azərbaycan dilində fizika-riyaziyyat terminologiyasının formalaşması və inkişafı” mövzusunda doktorluq dissertasiyasını uğurla müdafiə etmişdir. Elmi işdə fizika-riyaziyyat terminlərinin inkişaf tarixi, yaranma mənbələri, üsulları, beynəlxalq terminlər, onların terminoloji lüğətlərdə verilməsi qaydaları tədqiq edilmişdir. Həmin sahə ilə bağlı “İzahlı fizika -riyaziyyat terminləri lüğəti” (Bakı, Elm, 1998) nəşr olunmuşdur.

S. Sadiqova 2000-ci ildən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunda Terminologiya şöbəsinin müdürüdür. 2001-ci ildən AMEA Rəyasət Heyəti yanında Terminologiya Komissiyasının sədr müavini və məsul katibi, 2012- ci ildən Nazirlər Kabineti yanında Terminologiya Komissiyasının sədr müavini. Bu illərdə Terminologiya Komissiyasının qərarı ilə 140-a qədər terminoloji lüğət nəşr olunmuşdur. Elmin müxtəlif sahələrinin elmi dilinin formalaşmasında və standartlaşmasında bu lüğətlərin mühüm əhəmiyyəti vardır. Elmi üslubun inkişafı ədəbi dilin inkişafına təkan verir. Bununla bağlı alim tərəfindən ədəbi dilin qorunması və inkişafı istiqamətində bir sıra yeni təkliflər hazırlanmışdır. 2002-ci ildən AMEA RH yanında Terminologiya Komissiyasının xətti ilə nəşr olunan “Terminologiya məsələləri” toplusunun redaktorudur. Elmi yaradıcılığı çoxşaxəlidir. Tədqiqatları ümumi dilçilik, terminologiya, ədəbi dil tarixi, təbii dilçilik, onomastika və s. sahələrlə bağlıdır.

Dilçiliyin son illərdəki inkişafının mühüm nailiyyətlərindən biri terminologiyanın hazırda dilçiliyin müstəqil bir sahəsinə çevrilməsidir. Alimin elmi yaradıcılığı ilə tanış olanda onun məhsuldar fəaliyyətinə qiblə edilir. İstedadlı dilçi, publisist, neçə-neçə monoqrafiyaların, elmi məqalələrin müəllifi S.Sadiqovanın elmi fəaliyyətinin əsas istiqamətini Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü, formalaşması və inkişafının öyrənilməsi, tədqiqi təşkil edir. Bu baxımdan terminologiyanın aktual problemlərinin tədqiqində və inkişafında, nəzəri problemlərinin araşdırılmasında professor S.Sadiqovanın mühüm xidmətləri vardır. Müəllifin “Azərbaycan dilində fizika-riyaziyyat terminologiyasının formalaşması və inkişafı” (B., “Elm”, 1997), “Azərbaycan dilində izahlı fizika-riyaziyyat terminləri lüğəti” (B., “Elm”, 1998), “Azərbaycan dili terminologiyasının nəzəri problemləri” (B., “Elm”, 2002), “Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı” (B., “Elm”, 2005), “Терминологические словосочетания в Азербайджанском литературном языке” (Б., “Элм”, 2007), “Müasir Azərbaycan ədəbi dilində termin yaradıcılığı prosesi” (B., “Elm”, 2010), “Azərbaycan dilinin terminologiyası” (B., “Elm”, 2011) , “Dilçiliyin nəzəri problemləri” (B., “Elm”, 2010-lc; 2011-lc; 2012-lc); “Azərbaycan dilində terminologiyanın standartlaşdırma formaları” (Bakı, “Elm”, 2015), “Müstəqillik illərində terminologiyanın inkişafı” (Bakı, “Elm”, 2016), “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və milli ədəbi dilin inkişaf tarixi” (1918-2018) kimi fundamental əsərləri dilçilik elminə qiymətli töhfədir. S.Sadiqova terminologiyanın nəzəri problemlərinə, eləcə də dilçiliyin müxtəlif sahələrinə dair 26 monoqrafiyanın, 300-dən artıq elmi məqalənin müəllifidir. Bu əsərlərdə ədəbi dilin inkişafı, türk dillərində ortaq terminologiya, söz yaradıcılığı prosesi, dilin zənginləşmə mənbələri, müasir mərhələdə terminologiyanın formalaşması, terminlərin yaranma üsulları, mənşəyi ilə bağlı aktual problemlər nəzəri aspektdə araşdırılmışdır. Monoqrafiyalarda qoyulan problemlər- terminlərin mahiyyəti, dilin leksik sisteminə yeri, terminlərin yaranma prosesi, yaranma yolları, struktur-semantik xüsusiyyətləri, terminlərin terminoloji lüğətlərdə əksi, verilmə prinsipləri və s. məsələlər öz

aktuallığı ilə diqqəti cəlb edir. Dilçiliyin inkişafının müasir mərhələsində terminologiyanın rolu, terminyaratmanın yolları, söz yaradıcılığının istiqamətləri, terminlərin yaranma mənbələri, dilin lüğət tərkibinin tənzimlənməsi və onların nəzəri məsələlərini özündə əks etdirən tədqiqatlarında qoyulan aktual problemlər öz yeniliyi ilə diqqəti cəlb edir. Hazırkı dövrdə terminoloji sistemə daxil olan leksik vahidlərin bütövlükdə üzə çıxarılıb tədqiq olunması, onların yaranma tarixinin müəyyənləşdirilməsi, etimoloji izahının verilməsi əhəmiyyətli dilçilik problemi olduğu qədər də mürəkkəbdir. Müəllifin Azərbaycan dilçiliyinin ən aktual problemlərinə həsr olunmuş araşdırmalarında terminlərin yaranma qaynaqları, təşəkkülü, formalaşması və inkişafı problemi öz həllini tapmışdır. Xüsusilə, Azərbaycan dilçilik tarixində aktual bir problemin - elmi dilin inkişaf tarixi diaxronik səpkidə araşdırılmışdır. S. Sadiqova “Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı” (Bakı, “Elm”, 2005, 348 s.) əsərində Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü, formalaşması və inkişafını müxtəlif istiqamətlərdən tədqiq etmişdir. Azərbaycan elminin inkişaf tarixinə ümumsərq kontekstində yanaşaraq Azərbaycan terminologiyasının təşəkkülü, formalaşması və inkişaf mərhələləri, habelə terminologiyanın zənginləşmə mənbələri, nizama salınma qaydaları, dilçilik tariximiz üçün maraq doğuran məsələlər öz elmi həllini tapmışdır. Bu cəhətdən elmlərin inkişafında böyük rolu olan yunan və Şərq alimlərinin əsərləri təhlil edilmə və dünya dillərində olduğu kimi, Azərbaycan dilində də elmin inkişaf tarixinin qədimliyi əsaslandırılmışdır. Dünya dillərinin əksəriyyətində olduğu kimi, Azərbaycan dilində və bütövlükdə türk dillərində terminologiyanın formalaşması tarixi çox qədim dövrlərlə bağlıdır. Cəmiyyətin tarixində baş verən bütün dəyişikliklərin tarixi, hadisə və proseslərin dildə əks olunması, orada iz qoyması əsaslandırılmışdır. Monoqrafiyada terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı mərhələləri müəyyənləşdirilərək, müəllif doğru olaraq qeyd edir ki, VI-VII əsrlərdə əlverişli tarixi şərait Azərbaycan dilində elmi dilin təşəkkülünə zəmin yaratmışdır. Bu baxımdan terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı mərhələlərini özündə əks etdirən dövrləşdirmələr verilmişdir. S. Sadiqovanın “Azərbaycan dilinin terminologiyası” (Bakı, “Elm”, 2011, 378 səh.) monoqrafiyasında terminologiyanın spesifik xüsusiyyətləri, ümumi ədəbi dilin leksikasında terminlərin yeri, termin yaradıcılığı prosesi, terminoloji sistemlərin formalaşmasının məntiqi-linqvistik əsasları araşdırılmışdır. Əsər elmi-nəzəri məsələlərin əhatə dairəsi genişliyi ilə seçildiyi kimi, terminologiyanın müasir inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək baxımından da öz aktuallığı ilə diqqəti cəlb edir. Terminologiyanın nəzəri məsələlərindən bəhs edərkən müəllif müasir dilçilikdə mübahisəli olan məsələlərə öz münasibətini bildirərək, məntiqi cəhətdən onları təhlil etmişdir. Bu əsər AMEA Rəyasət heyətində ilin nailiyyəti kimi yüksək səviyyədə qiymətləndirilmişdir.

S.Sadiqovanın “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və milli ədəbi dilin inkişaf tarixi” (1918-2018; Bakı, “Elm”, 2018, 484 səh.) əsərində milli ədəbi dilin inkişafının yüz illik tarixi zəngin faktlarla tədqiq olunmuşdur. Burada qeyd edilir ki, hər millətin inkişafında ən mühüm varlıq və yaşanma amili olan dilin müstəsna rolu vardır. Azərbaycan ədəbi dili zaman keçdikcə təkmilləşmiş, cəlalanmış, həm qohum və həm də qeyri-qohum dillərin qarşılıqlı əlaqəsi əsasında inkişaf etmişdir. Müasir Azərbaycan dilinin fonetik sisteminə ümumi cəhətlərlə yanaşı, çoxlu fərdi xüsusiyyətlərin varlığı məhz bu tarixi inkişafın qanunauyğunluqlarının məhsuludur. Azərbaycan dilində bu proses nəticəsində yaranmış orfoqrafiya qaydaları, əlifba problemləri, terminologiya məsələləri ayrı-ayrı yarımfəsilələrdə geniş şəkildə təhlil edilmişdir. Əsərdə Azərbaycan dilinin tarixi əsasları barədə mükəmməl təsəvvür yaradılmış və Azərbaycan dilinin tarixi kökləri, ilk demokratik respublikanın dil siyasətinin inkişaf problemləri, dilimizin dövlət dili kimi inkişafında dil quruculuğu siyasəti haqqında sistemli şəkildə bəhs edilmişdir.

Alimin yaradıcılığında dövlətçiliyimiz və dünya siyasəti tarixində fenomen şəxsiyyət olan ulu öndər Heydər Əliyevin apardığı dil siyasəti, onun qorunması istiqamətində həyata keçirdiyi tədbirlər geniş şəkildə işıqlandırılmışdır. Bununla yanaşı, alim ədəbi dil məsələləri, radio və televiziyanın dili, mətbuatın dili ilə bağlı sanballı elmi əsərlərin müəllifidir. S. Sadiqovanın dilçiliyin aktual məsələlərinə həsr olunmuş bir çox əsərləri respublikamızda dil quruculuğu sahəsində və xüsusən təbii dilçilikdə mühüm əhəmiyyətə malikdir. Görkəmli alimin tədqiqatlarında dilçiliyin daim inkişafda olan, dili zənginləşdirən, elmi dilin əsasını təşkil edən terminologiya, eləcə də dilin qorunması və inkişafı ilə bağlı çox gərəklı, obyektiv və bu günümüz üçün də əlmi əhəmiyyətini qoruyub saxlayan fikirlər irəli sürülmüşdür. Müasir Azərbaycan ədəbi dilində termin yaradıcılığı prosesi alim tərəfindən tədqiq olunmuşdur. Professorun əsərlərində Azərbaycan dilində termin yaradıcılığının istiqamətləri, dildə gedən proseslər izlənilir, yeni terminlərin yaranma mənbələri müəyyənləşdirilir və müasir terminologiyada baş verən köklü dəyişikliklər ictimai-siyasi və tarixi şəraitə uyğun olaraq araşdırılır. Müstəqillik illərində Azərbaycan di-

linin terminologiyasının spesifikasi nəzəri cəhətdən təhlil edilir, yeni istiqamətlərin, meyillərin inkişafına uyğun olaraq Azərbaycan dilində termin yaradıcılığının mənbə və üsulları araşdırılır. Elm aləminin təqdirə qarşıladığı bu əsərlərdə xalqın tarixilə dili vəhdətdə götürülür. Alimin bu əsərləri dilimizin qədim tarixini və bu gününü elmi-linqvistik və tarixi materiallar işığında obyektiv şəkildə şərh edən kompleks əsərlər kimi diqqəti cəlb edir. Müəllif tədqiqatlarında faktik dil materiallarına, elmi mənbələrə əsaslanır. Nəzəri elmi əsərləri ilə yanaşı, elmin müxtəlif sahələri ilə bağlı Terminologiya Komissiyasının xəttilə nəşr olunan 50-dən artıq terminoloji lüğətin redaktoru və ön sözünün müəllifidir. Elmi fəaliyyəti bir vəhdət halında götürən tədqiqatçı nəzəri əsərlərlə yanaşı “İzahlı dilçilik terminləri lüğəti” (Bakı, “Elm”, 2018, 912 səh. həmmüəllif), “İzahlı dilçilik terminləri lüğəti” (Bakı, “Elm”, 2019, 1200 səh.), “İzahlı yeni terminlər lüğəti” (2 cildə, Bakı, “Elm”, 2016, 234 səh.; 2018, 248 səh.), “Azərbaycan dilində şəxs adlarının izahlı lüğəti” (Bakı, “Elm”, 2016, 233 səh.) kimi bir sıra lüğətlərin tərtibçisidir. Onun tərtib etdiyi “Azərbaycan dilində şəxs adlarının izahlı lüğəti” respublikamızda fəaliyyət göstərən qeydiyyat idarələrində yeni doğulan körpələrə adların qoyulmasında əsas vəsaitdir.

Alimin dilçilik sahəsindəki uğurları respublikamızın hüduqlarından kənarda da nüfuz qazanmışdır. Onun əsərləri Rusiya, Türkiyə və İranda nəşr olunmuşdur. S.Sadiqova bunlarla bərabər, respublikamızda elmi konfranslarda, eləcə də Türkiyə (İstanbul); Qazaxıstan (Aстана) və İranda keçirilmiş konfrans və simpoziumlarda maraqlı məruzələrlə çıxış etmişdir. 2011-12-i illərdə Türkiyədə keçirilən Dil qurultayında nümayəndə heyətinin üzvü kimi iştirak etmişdir.

S.Sadiqova uzun müddət Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Ekspert Şurasının üzvü olmuş, hazırda Respublika Elmi Tədqiqatların Təşkili və Əlaqələndirmə Şurasının, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası nəzdində Dilçilik üzrə Müdafiə Şurasının sədr müavini və Dilçilik İnstitutunda Elmi seminarın sədridir. S.Sadiqovanın rəhbərliyi ilə dilçiliyin müxtəlif problemlərlə bağlı 14 nəfər filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, 2 nəfər filologiya üzrə elmlər doktoru alimlik dərəcəsi almışdır. 2008-ci ildə AAK tərəfindən ixtisas üzrə professor adı verilmişdir. 1994- cü ildən Yasamal rayonu 2 sayı Yeni Azərbaycan Partiyasının sədridir.

Terminologiya sahəsindəki elmi tədqiqatları respublikamızın hüduqlarından kənarda da nüfuz qazanmışdır. Terminologiya Komissiyasının xətti ilə Azərbaycan dilinin təkcə respublikamızda deyil, onun sərhədlərindən kənarda da qorunması istiqamətində mühüm işlər aparır. Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının dəvəti ilə İstanbul şəhərində 16 noyabr 2012-ci il tarixində ilk iclasda iştirak etmiş, Türk dillərinin vahid terminologiyasının yaradılması sahəsində Ekspertlər Komitəsinin və Ortaq Terminoloji Kurulun üzvü seçilmişdir. Türk dillərinin ortaq əlifbasının qəbul edilməsi və prinsiplərinin hazırlanmasında iştirak etmişdir. 5 sentyabr 2013-cü ildə Türki kenesi Terminologiya Komitəsinin təşkilatçılığı ilə Qazaxıstanda yaranan Türki Akademiyasında Türk dillərinin Terminologiya məsələləri - termin yaradıcılığı prosesi ilə bağlı toplantıda iştirak etmişdir. Toplantıda Türkdilli respublikalarda terminologiyanın müasir vəziyyəti, gələcək inkişafı müzakirə olunmuşdur. Türk dillərinin ortaq terminologiyasının yaradılmasının əsas problem kimi geniş şəkildə müzakirə olunmuş Təşkilat Komitəsində iştirak etmiş və Türki kenesi Terminologiya Komitəsinin üzvü seçilmişdir. S.Sadiqova 1917-ci ildən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə yaradılan Dil Komissiyasının üzvüdür.

Azərbaycan dilçilik elminin inkişafındakı xidmətlərinə görə professor S.Sadiqova 12 dekabr 2005-ci ildə AMEA-nın 60 illiyi və 29 oktyabr 2010-cu ildə anadan olmasının 50 illiyi ilə əlaqədar Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəxri Fərmanı ilə, elmi və təşkilati fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilərək 2015-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə “Tərəqqi” medalı ilə təltif edilmişdir. S.Sadiqova 2017-ci ildə AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Elmi Şurasının qərarı ilə “İlin alimi”, Azərbaycan Kütləvi İnformasiya Şurası tərəfindən Azərbaycan dilinin qorunmasının təmin edilməsindəki fəaliyyətinə, Vətənə və xalqa layiqli xidmətlərinə görə “İlin nüfuzlu ziyalı” ali media mükafatına, 2018-ci ildə yaradıcılıq fəaliyyətinə görə KIV və Həmkarlar İttifaqı Rəyasət Heyətinin qərarı ilə “Qızıl qələm” media mükafatına layiq görülmüşdür.

Görkəmli alimin pedaqoji və elmi fəaliyyəti, yazdığı sanballı əsərlər, yetişdirdiyi kadrlar fədakar alim fəaliyyətinin parlaq nümunəsidir. Öz qüruru, təvəzökarlığı, səmimiyyəti ilə seçilən, əsl alim və gözəl insan adını şəərəflə daşıyan zəhmətkeş alimə ömrünün bu barlı-bəhərli çağında cansağlığı, uzun ömür, yeni elmi uğurlar arzulayır və onun 60 illik yubileyini ürəkdən təbrik edir.

Möhsün NAĞISOYLU,
AMEA, Nəsimi adına
Dilçilik İnstitutunun direktoru,
Akademik.